

ԱՐՑԱԽԻ ՏԻԳՐԱՆԱԿԵՐՏԻ ԱՆՏԻԿ ԹԱՍԵՐԻ ՁԵՎԱԿԱԶՄԱԿԱՆ-ՏԻՊԱԲԱՆԱԿԱՆ ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ

Արմինե Գաբրիելյան

Պատմական գիտությունների թեկնածու
ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ
ՀՀ, Երևան, Չարենցի 15
Էլ. հասցե՝ arminegabriel.iae@gmail.com
Հոդվածը ներկայացվել է 14.03.2021, գրախոսվել է 18.03.2021,
ընդունվել է տպագրության 28.06.2021
DOI: 10.53548/03208117-2021.2-327

Ներածություն

Տիգրանակերտի մ.թ.ա. I - մ.թ. III դարերով թվագրվող անտիկ խեցեղենն աչքի է ընկնում ձևակազմական և գործառության բազմազանությամբ, որի մեջ ուրույն տեղ են զբաղեցնում իբրև սպասք օգտագործվող անոթները: Սույն հոդվածը նվիրված է անտիկ խեցեղենի սպասքի ամենահաճախ հանդիպող մի տեսակին՝ թասերին, որոնք ամբողջական և բեկորային նմուշներով հայտնաբերվում են Տիգրանակերտի Ամրացված և քաղաքային թաղամասերի անտիկ շերտերից:

Տիգրանակերտյան թասերը հարթ նստուկով, հատակից դեպի վեր լայնացող կողերով բաց անոթներ են, որոնք, բազմաքանակությամբ հանդերձ, ներկայանում են ձևակազմական կայունությամբ՝ հիմնականում տարբերվելով պսակի ձևով: Ըստ պսակի ձևի՝ դրանք կարելի է բաժանել չորս տիպի, ըստ ընդհանուր ձևակազմության՝ ևս երկու տիպի՝

1. Դուրս ձգված շուրթով
2. Ներս հակված շուրթով
3. Սուր շրթերիզով
4. Հարթ կտրած շուրթով
5. Հարակից
6. Ծորակավոր

1. Դուրս ձգված շուրթով թասեր

Այս տիպի հարթ նստուկով թասերի՝ դուրս ձգված, փոքր-ինչ թմբիկավոր շուրթերը միանում են անոթի կողին կամ ուղիղ կամ մատնաչափ ներճկումով, սահուն կամ սուր եզրով՝ առաջացնելով մի քանի տարբերակ

(բարձրությունը՝ 6-10 սմ, շուրթի տրամագիծը՝ 13-18 սմ, հատակինը՝ 5-9 սմ): Դրանք միմյանցից տարբերվում են հիմնականում պսակի ներճկվածության աստիճանով (աղ. 1):

Թասերը մեծավ մասամբ պատրաստված են որակյալ և լավ հունցած կավից, արագ պտտվող դուրզի վրա, հավասարաչափ են թրծված, սակայն երբեմն թրծումն ուժեղ և տևական կրակով չի իրականացվել, որի հետևանքով խեցու կտրվածքում թույն միջնաշերտ է առաջացել: Թասերն արտաքուստ և ներքուստ պատված են դեղնադարչնագույնից կարմրավարդագույն շփոթով և մանրակրկիտ փայլեցված են: Շուրթերը հարդարված են բաց հիմնաներկի վրա կարմիրի տարբեր երանգների շեղ գծիկներով: Դրանց մի մասի ներքին մակերեսը երբեմն զարդարված է նույն ներկով արված մի քանի զուգահեռ, համակենտրոն շրջանագծերով (աղ. 3/4, 5), որոնք խիստ նախընտրելի են տիգրանակերտյան ինչպես թասերի, այնպես էլ գավաթների և ըմպանակների ներքին մակերեսի հարդարանքում: Երկու և ավելի համակենտրոն գունազարդ գծերը զարդարում են վերոնշյալ բաց անոթների հատակամերձ, երբեմն էլ իրանի վերին հատվածները: Տվյալ զարդագոտին թասերի հարդարանքում հանդիպում է նաև բազմագույն կատարմամբ (աղ. 3/1-3): Ընդ որում, այս խմբի թասերն առատորեն հայտնաբերվում են Անտիկ քաղաքային թաղամասի ուշ հելլենիստական և ուշ անտիկ շերտերի ողջ հզորությունից (0,50-0,60 մ), որը խոսում է դրանց տեղական, զանգվածային արտադրության մասին: Դրանց լավագույն օրինակներն են **S 12, ԱԹ/13**, 37, 52, 56, 61, 74, 87, 104, 113, 128; **S 13, ԱԹ/12**, 27, 33, 41, 45 (աղ. 1/10, 14, 16, 17, 19, աղ. 3/1, 5):

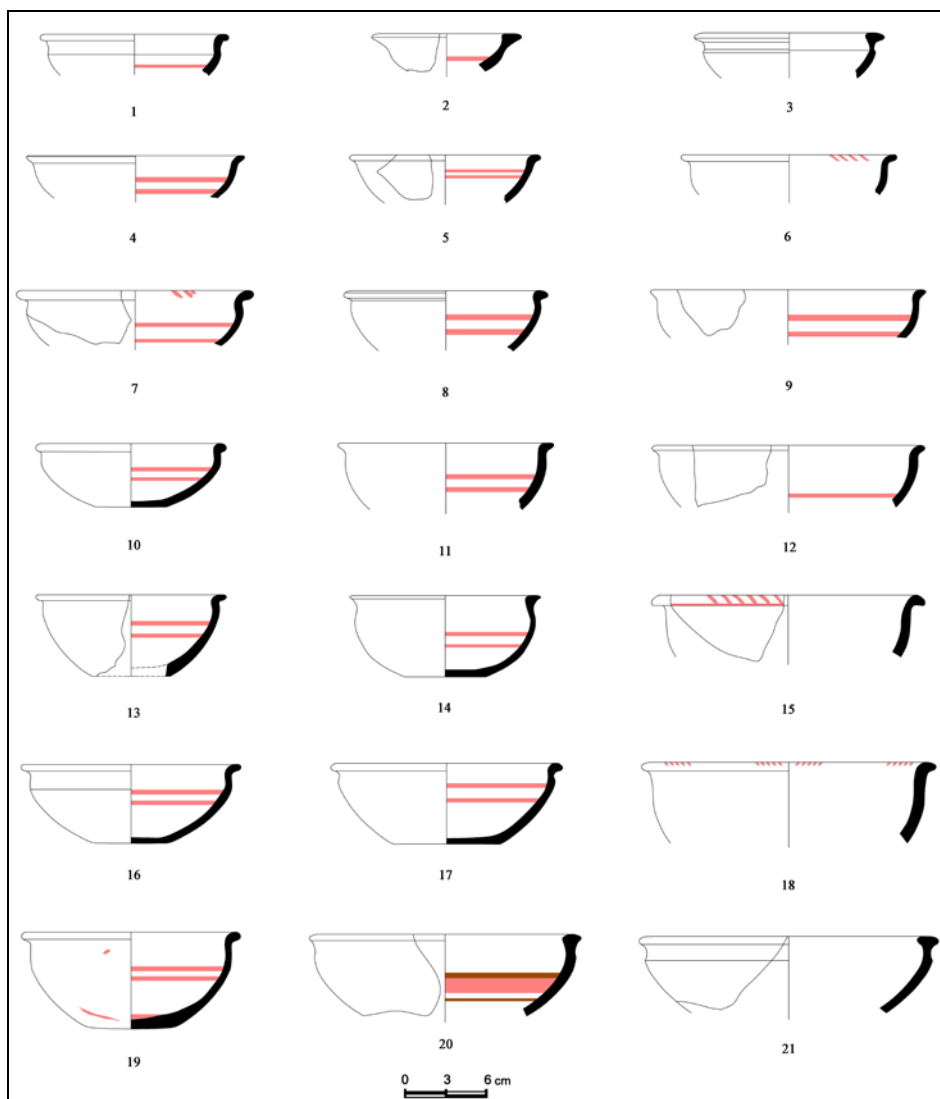
Տիգրանակերտյան՝ դեպի դուրս ձգված շուրթով թասերի ձևակազմական և գեղարվեստական հարդարանքով նույնական օրինակներ հայտնի են հուշարձանից մոտ 40 կմ արևելք գտնվող ներկայիս Ադրբեջանի Աղջաբեդի շրջանի (պատմական Ուտիք) Գարակոբար բնակավայրից և Կարա-Թեփե բնակավայրի II շինարարական հորիզոնի նյութերից¹:

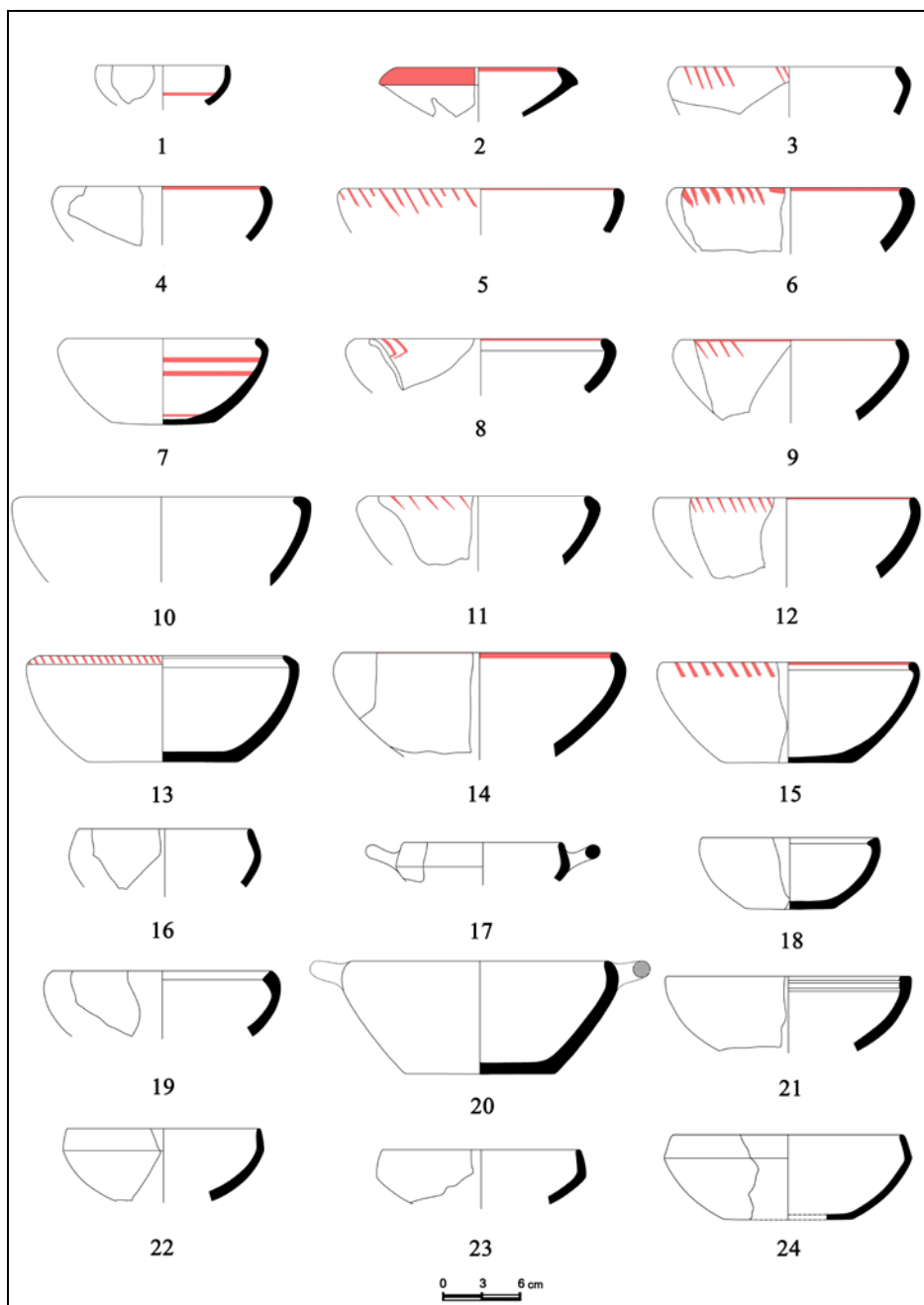
2. Ներս հակված շուրթով թասեր

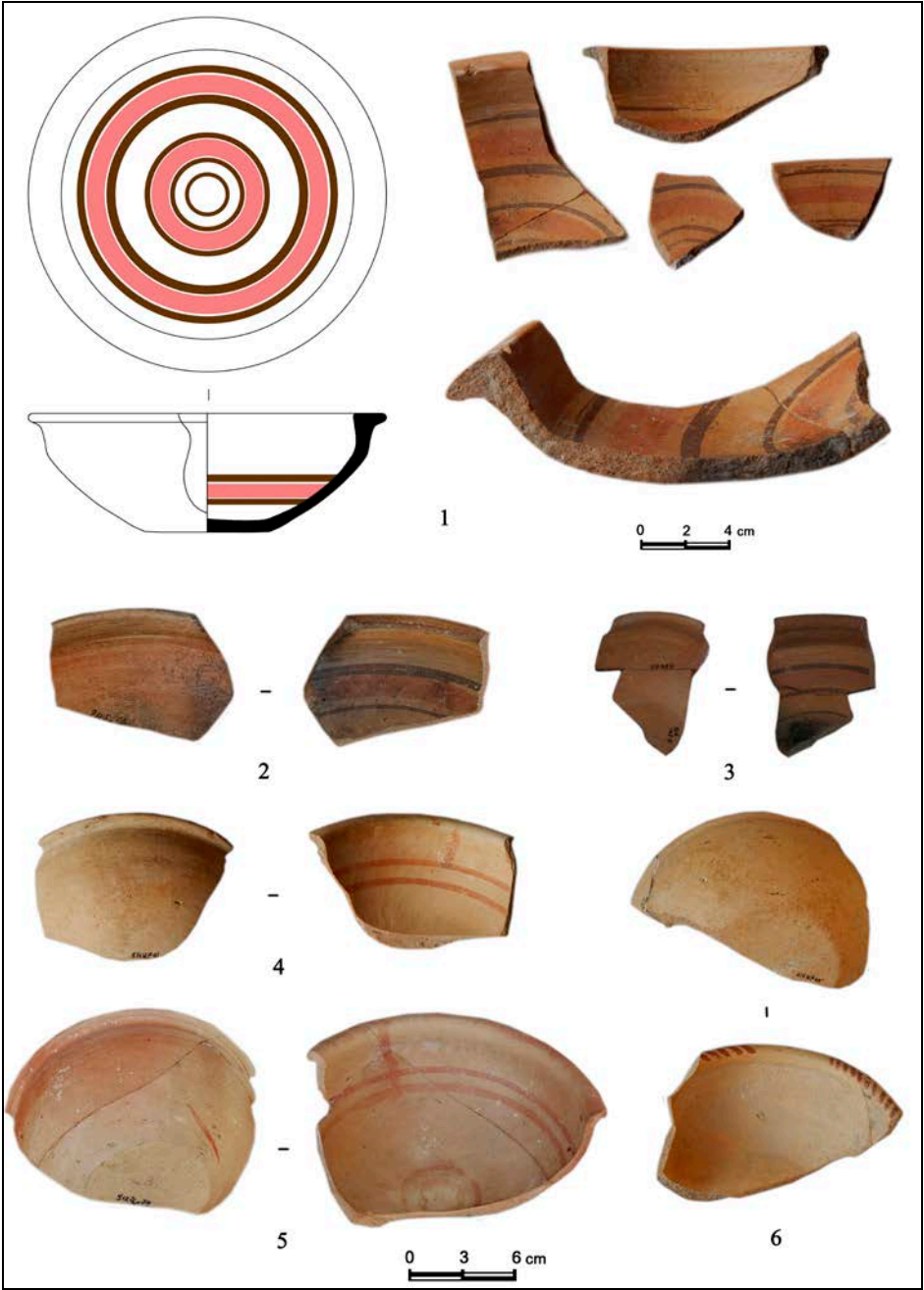
Հարթ նստուկով, դրանցից աստիճանաբար լայնացող կողերով այս տիպի թասերը տարբերվում են շուրթի ձևով՝ ներկայացնելով մի քանի տարբերակ (աղ. 2):

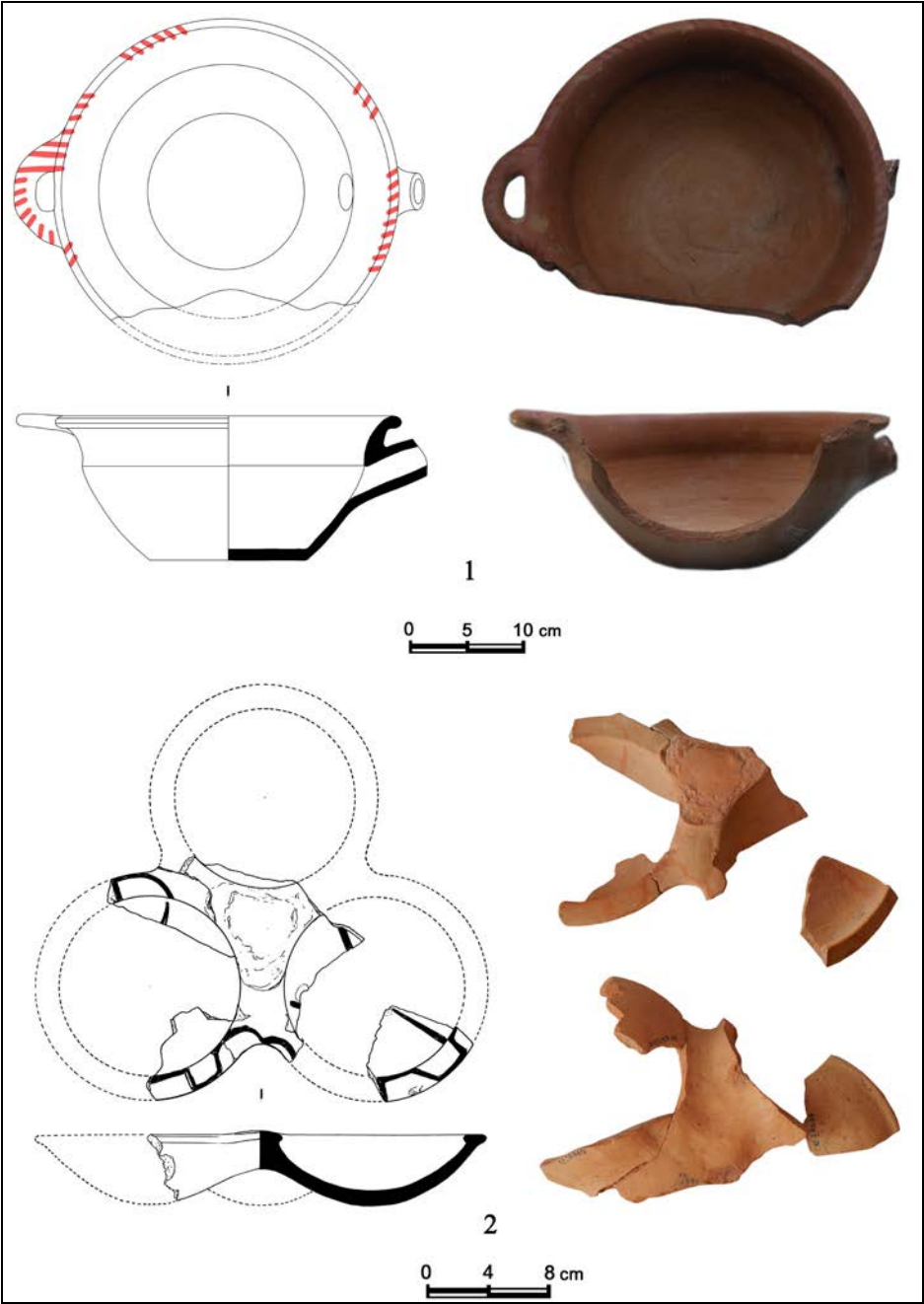
¹ Османов 2006, 76-77, табл. 24/7-9, Исмизаде 1965, 216, рис.18/1, 3, 4.

Աղյուսակ 1

2.1. Կլորափուն շուրթով, երբեմն թույլ, երբեմն ավելի խորը ներս հակված շուրթով թասերն ամենահաճախ հանդիպող տարբերակն են (բարձրությունը՝ 6,5-10 սմ, շուրթի տրամագիծը՝ 12-20 սմ, նստուկինը՝ 7-11 սմ):

Նախորդ տիպի նման սրանք ևս պատրաստված են մանրահատ, լավ հունցած կավից, ունեն բաց կարմրավարդագույն կամ օխրայի գույն, ընտիր փայլեցրած են և գունազարդված: Զարդարումը հիմնականում արված է շուրթերին, համաչափ կրկնվող կարմիր կամ մուգ դարչնագույն շեղ գծիկների տեսքով (աղ. 2/3, 5, 6, 9, 11, 12, 13, 15): Սակայն հանդիպում են նաև ներսից 1-3 զուգահեռ համակենտրոն գոտիներով հարդարված օրինակներ (աղ. 2/1, 7): Հոծ ներկած համակենտրոն գծերը կարծես տիգրանակերտյան վարպետների սիրելի և նախընտրելի զարդամոտիվը լինեն և ինչ-որ չափով նույնիսկ բրենդային՝ տվյալ ժամանակաշրջանի խեցեգործության համար:

Այս թասերից հայտնաբերվել են Հայաստանի և Արցախի վերը նշված անտիկ դամբարանային հուշարձաններից, իսկ տիգրանակերտյան թասերի նույնական օրինակները՝ Գարակոբարի դամբարանադաշտից², կարծես հուշելով դրանց պարտադիր լինելը թաղումներում:

Պեղումների ժամանակ գտնվել են նաև այս թասերի հորիզոնական ամրացված օղակաձև կանթերով օրինակներ՝ պատրաստված թրծումից բաց և մոխրավուն գույն ստացած կավերից (S12, ԱԹ/40, S14, ԱԹ/51, աղ. 2/20):

2.2. Դեպի ներս հակված՝ թեք կտրած շուրթով թասերի ներսում շուրթը ձևավորված է մի քանի նուրբ ակոսագծերից կազմված գոտիով (աղ. 2/18, 19): Այս օրինակները ներկայանում են ինչպես կարմրավարդագույն, այնպես էլ սևափայլ խեցի ունեցող տարբերակներով (բարձրությունը՝ 6-9 սմ, շուրթի տրամագիծը՝ 13-14 սմ, նստուկինը՝ 10-12 սմ):

2.3. Դեպի ներս հակված՝ սուր շրթերիզով սևափայլ թասերը ևս ունեն հարթ նստուկ, քիչ կլորափուն իրան, որը, պսակի հիմքում ընդգծված անցում առաջացնելով, շեշտակի բեկվում է ներս (բարձրությունը՝ 6-8 սմ, շուրթի տրամագիծը՝ 15-18 սմ, նստուկինը՝ 10-12 սմ): Դրանք, որպես կանոն, պատրաստված են լավ հունցած, մանրահատ կավից, ունեն հավասարաչափ թրծում, լավ փայլեցված սև կամ մոխրագույն խեցի (աղ. 2/16, 17, 22-

² Османов 2006, 77, табл. 24/6.

24), ավելի հազվադեպ՝ բաց դեղնավարդագույն մակերես և գունազարդ պսակ (աղ. 2/2): Զուգահեռները հանդիպում են Վանի խեցեղեն նյութերում³:

Տիգրանակերտից հայտնաբերված՝ դեպի դուրս և դեպի ներս հակված շուրթերով ու պսակների տարբեր լուծումներով, ներսույթում օղակաձև, գունազարդ գոտիներով զարդարված թասերի ամենամոտ զուգահեռները թերևս գտնում ենք Կուրի աջափնյակում տեղակայված Շոռ-Թեփե, Գալա-Թեփե և Գարաքոբար բնակավայրերի և դամբարանադաշտերի նյութերում: Ընդ որում, տիգրանակերտյան շքեղ դեկորատիվ հարդարանք կրող գունազարդ ծորակավոր սափորներն ու կաթսայատիպ անոթները ևս նույնական են Գալա-Թեփեի և Գարաքոբար հուշարձանի միևնույն տեսակի խեցեղենի հետ⁴, որը կարող է խոսել անտիկ ժամանակաշրջանում այս բնակավայրերի միջև սերտ առևտրատնտեսական և մշակութային կապերի մասին: Չենք բացառում նաև, որ խեցեղենի այդ տեսակները Տիգրանակերտի արտադրանք են եղել:

3. Սուր շուրթով, խորը ներճկված պսակով թասեր

Թեկուզ բեկորային, բայց հնարավոր է եղել առանձնացնել նաև սուր շրթերիզով, խորը ներճկումով անոթի իրանին միացող կողով թասերը, որոնք ձևավորվել են ուրարտական ժամանակաշրջանում, յուրացվել և ժառանգվել են վաղ հայկական-աքեմենյան խեցեգործության կողմից և փոխանցվել են հելլենիստականին: Այս թասերից են առաջացել փիալա՝ ըմպանակները⁵:

4. Հարթ կտրած շուրթով թասեր

Հարթ նստուկով, հորիզոնական կտրված շուրթով թասերը (բարձրությունը՝ 5-10 սմ, շուրթի տրամագիծը՝ 15-18 սմ, նստուկինը՝ 6-9 սմ, աղ. 2/21) հիմնականում պատրաստված են լավ հունցած, համասեռ կավից: Բացի մի քանի օրինակներից, որոնց միջուկը գորշավուն է արագ և ոչ տևական կրակով թրծելու հետևանքով, մնացածներն ունեն հավասար թրծում, միագույն խեցի: Թասերից մեկի մակերեսը կարմրավուն է և լավ փայլեցված, իսկ շուրթը հարդարված է կարմիր ներկով արված շեղ գծիկ-

³ Matiasvili 2000, 159-175, Abb.16

⁴ Алиев, Бабаев, Гусейнова 2011, 179-185, Алиев, Бабаев, Гусейнова, Алиева, Аббасов, Алиев 2012, 226-234.

⁵ Тирацян 1968, 19, рис. 1а, Чаршачетյան 2003, 39, աղ. 25/2-6:

ներով (Տիգր. 2015, ՀսՊ/10): Հարթ կտրած շուրթով, ներքուստ ճառագայթաձև գունազարդված թասեր առատորեն հայտնաբերվել են Արմավիրից: Ի. Կարապետյանը դրանք համարում է ուրարտական խեցեղենից սերած և թվագրվում են մ.թ.ա. V-III դարերով⁶: Շուրթի նման լուծումով թասեր գտնվել են նաև Արտաշատի մ.թ.ա. II-I դարերով թվագրվող շերտերից: Ժ. Խաչատրյանը, չբացատրելով այդօրինակ թասերի կապը ուրարտական և փոյուզական խեցեղեն ձևերի հետ, ակնհայտ նմանություններ է տեսնում դրանց և սկահակների միջև⁷:

Թասերի վերոնշյալ տիպերն ու տարբերակներն առատ զուգահեռներ ունեն Հայաստանի անտիկ դարաշրջանի այլ հուշարձանների խեցեղենի մեջ⁸: Հիմնականում օգտագործվելով իբրև սպասք՝ երբեմն դրանք կիրառվել են նաև իբրև կափարիչներ: Պեղածո նյութում կափարիչների խիստ սահմանափակ քանակը հուշում է, որ կերակրի պատրաստման համար օգտագործված կավե անոթները ծածկվել են բաց ամաններով՝ թասերով և քրեղաններով: Սրա օգտին է խոսում նաև այն հանգամանքը, որ արտաքին կողմում կրակի ակնհայտ հետքեր ունեցող թասերի մի մասի ներքին մակերեսը, առանձնապես հատակի մասում, խիստ քայքայված է, որը կարող էր գոլորշու երկարատև ազդեցության հետևանք լինել⁹:

Թասերի օգտագործումը որպես խուփեր հաստատվում է Բենիամինի անտիկ դամբարանադաշտում թաղման կարասների բերանները ծածկող, հակառակ դիրքով դրված թասերի կամ քրեղանների առկայությամբ: Նույն կիրառական նշանակությունն են ունեցել նաև նույն դամբարանադաշտի հիմնահողային և սալարկղային թաղումներին ուղեկցող միջին և փոքր պուլիկները ծածկող թասերն ու ափսեները¹⁰: Օգտագործման այս երևույթը փաստագրվել է նաև Մինգեչաուրի կարասային թաղումների պեղումների ժամանակ, որտեղ գրեթե բոլոր մեծ ծորակավոր անոթները ծածկված են եղել թասերով¹¹: Բերված օրինակները փաստում են կեն-

⁶ Կարապետյան 1971, 276-280:

⁷ Խաչատրյան 1981, 102:

⁸ Аракелян 1969, таб. I/1, 2, таб. III/1, рис. 12/2, Խաչատրյան, Կանեցյան 1974, տախ. I/4, 6, տախ. II/24, Կարապետյան 1979, աղ. I/8, 9, Тирациян 1988, 118, рис. 25/6, 7, 8, 10, 12, Քոչարյան 1991, տախ. XIV/1-4, XIX/2-4, 6, XXI/8, Демирханян 2010, табл. 48, 51, 52, 53, 54, 55, 75, 76, 79:

⁹ Խաչատրյան 2002, 104:

¹⁰ Եզանյան 2010, 105:

¹¹ Казиев 1960, 21.

ցաղում բաց ամանները՝ որպես խուփ օգտագործելու բավական հաստատուն սովորույթը, որը ինքնաբերաբար արտահայտվել է նաև տվյալ ժամանակաշրջանի թաղման ծեսում: Այս սովորույթի արմատները տեսնում ենք ուրարտական թաղման ծեսում¹²:

5. Հարակից թասեր

Իր տեսակի մեջ առայժմ բացառիկ է 2017 թ. **հարակից թասերով անոթի** հայտնաբերումը, որն առաջին անգամ է հանդիպում Տիգրանակերտում (Տիգր. 2017, ՀսՊ 27 աղ. 4/2): Այն երեք թասերի միացումից կազմված գունազարդ անոթ է: Թասերն ունեն հարթ կտրած, դեպի դուրս և ներս ձգված, փոքր-ինչ թմբիկավոր, 14 սմ տրամագծով շուրթեր: Ընդ որում՝ թասերն առանձին-առանձին պատրաստվել են դուրգի վրա, այնուհետև միմյանց միացվել, որից հետո դրսից միևնույն կավի մածուցիկ շերտով պատվել, հարթեցվել և փայլեցվել են: Անոթի կտրվածքում հստակ երևում է կանոնավոր պատրաստված թասերից մեկի պրոֆիլը և դրա վրա դրված միևնույն կավի խորդուբորդ, անհարթ շերտը: Թասերի միացման հատվածում՝ հարակից անոթի կենտրոնում, ամենայն հավանականությամբ բռնակ է եղել, որը, ցավոք, չի պահպանվել: Երևում է միայն դրա եռանկյունաձև հիմքը: Հարակից թասերով անոթը պատրաստված է լավորակ, մանրահատ, համասեռ կավից, ունի կարմրավարդագույն խեցի և հավասարաչափ թրծում: Թասերի շուրթերը և ներքին մակերեսը գունազարդված են բաց կարմրավարդագույն ներկով անկանոն տարված գծերի միջոցով:

Երկուսից երեք անոթների միացությամբ անոթները հինարևելյան ծագում ունեն և հայտնի են դեռևս վաղ երկաթեդարյան ժամանակաշրջանի, ուրարտական և հետուրարտական շրջանի հուշարձաններից¹³: Հարակից թասերի գյուտերը համեմատաբար քիչ են: Երկու թասերի միացությամբ անոթներ պատմական Հայաստանի տարածքից հայտնաբերվել են Իգդիրի մոտ գտնվող ուրարտական դամբարանադաշտից (կոլումբարիից), Կերենի թիվ 64 դամբարանից և Արտաշատի արևելյան դամբարանադաշտից¹⁴: Դրանք, ինչպես նաև պատահական գտնված այլ հարակից թասերը, իրենց զուգահեռներն ունեն Անդրկովկասում (Մինգեչաուր) և իրանական, սիրիական ու միջերկրածովյան նյութերում (Կար-

¹² Куфтин 1944, 8, 69, рис. 5, 7, 9, Կարապետյան, Ենգիբարյան 2002, 218:

¹³ Пиотровский 1950, 35, Mellink 1968, 559-573, Կարապետյան 2003, 38:

¹⁴ Куфтин 1944, 20, рис. 17, Գնունի 2014, 155, Խաչատրյան 1981, 120, նկ. 5:

քեմիշ, Մարլիկ, Հասանլու, Սիալի B, Ամլաշ)¹⁵: Ընդ որում՝ հարակից թասերը լինում են ինչպես հարթ նստուկներով (Կերեն, Դինկա Թեփե), այնպես էլ ոտքերի վրա (Հասանլու): Ցավոք, տիգրանակերտյան եզակի օրինակի ստորին հատվածը չի պահպանվել, և մենք չենք կարող ասել, թե հարակից թասերի վերոնշյալ որ խմբին է այն հարում: Ընդհանուր ձևակազմական հատկանիշներով մեր օրինակն ավելի մոտ է Հասանլուից հայտնաբերվածին: Սակայն փոխառելով անոթների ձևակազմությունը՝ տիգրանակերտյան վարպետներն ուրույն մոտեցում են ցուցաբերել թասերի գունազարդման մեջ՝ հավատարիմ մնալով անոթների ձևավորման արդեն մշակված, տեղական, տիգրանակերտյան ոճին:

6. Ծորակավոր թաս-քրեղաններ

Այս անոթների լավագույն ամբողջական օրինակը հայտնաբերվել է Անտիկ քաղաքային առաջին թաղամասի 2014 թ. պեղումների ժամանակ (Տիգր. 2014, ԱԹ/61, աղ. 4/1): Անոթի հարթ նստուկից դեպի վեր լայնացող իրանը ներճկված կողով միանում է դուրս հակված թմբիկավոր շուրթին (բարձրությունը՝ 11,5 սմ, շուրթի տրամագիծը՝ 27,5 սմ, հատակի տրամագիծը՝ 12,5 սմ): Փոքր-ինչ վեր ձգված, կարճ, խողովակաձև ծորակը տեղադրված է շուրթից 2,5 սմ ցած: Ծորակի հակադիր կողմում՝ անմիջապես շրթեզրին, ամրացված է հորիզոնական կանթը: Ծորակավոր թասը պատրաստված է կարմրավարդագույն, լավ հունցած, մանրահատ, միասեռ խիտ կավից և ունի հավասարաչափ թրծում: Անոթը լավ կոկված, փայլեցված և պատված է վարդագույն շփոթով, շուրթը և բռնակը զարդարված են վառ կարմիրով արված միմյանց հաջորդող, համաչափ կրկնվող շեղ գծիկներով:

Ծորակավոր թաս-քրեղանները հայտնի են ինչպես Հայաստանի անտիկ դարաշրջանի հուշարձաններից՝ Արմավիրից, Դվինից, Երվանդաշատից, Շամիրամից, Բենիամինից, Կարճաղբյուրից¹⁶, այնպես էլ հարևան երկրների բնակավայրային հուշարձաններից՝ Կարա-Թեփեից, Միդասի քաղաքից, Մինգչաուրի կարասային թաղումներից¹⁷:

¹⁵ Սիմոնյան, Սանամյան, Գնունի 2007, 32, իր 52-53:

¹⁶ Տիրացյան 1974, 175, Կարապետյան 1979, 268-278, աղ. II/4, Օհանյան 1989, 213, աղ. IV/2, 16, Քոչարյան 1991, աղ. XX/4, Կարապետյան 2003, աղ. 25/7, Եգանյան 2010, 60, տախտ. X/6, XI/1, Պարսամյան 2015, 98, 109:

¹⁷ Կարապետյան 2003, 40, Казиев 1960, табл. XXVIII/9.

Ըստ Ա. Դեմիրխանյանի՝ այս անոթները կիրառվել են իբրև կաթնամաններ¹⁸: Նման կարծիք է արտահայտել նաև Յանիս Չերետակիսը՝ ներկայացնելով Աթենքի ագորայից և Կերամեյկոս թաղամասից, Կիպրոսից և Մակեդոնիայից հայտնաբերված հելլենիստական ժամանակաշրջանի ծորակավոր անոթները¹⁹: Հաշվի առնելով այն, որ դրանք գտնվում են նաև սրբավայրերից (ի մասնավորի Մակեդոնիայի օրինակը), որոշ հետազոտողներ չեն բացառում ծորակավոր անոթների ծիսական նշանակությունը²⁰:

Եզրակացություններ

Ամփոփելով կարող ենք ասել, որ Արցախի Տիգրանակերտի մեծաքանակ անտիկ խեցեղենի մեջ ուրույն տեղ են զբաղեցնում իբրև սպասք օգտագործվող թասերը: Դրանք հարթ նստուկով, հատակից դեպի վեր լայնացող կողերով բաց անոթներ են, որոնք, բազմաքանակությամբ հանդերձ, ներկայանում են ձևակազմական կայունությամբ՝ հիմնականում տարբերվելով պսակի ձևով: Իբրև սպասք կիրառվող թասերն ունեն հավասարաչափ թրծում, լավ կոկված, փայլեցված և, որպես կանոն, գունազարդ մակերես, թեև ավելի հազվադեպ հանդիպում են նաև սևափայլ կամ գորշավուն, փայլեցված մակերեսով օրինակներ:

Տիգրանակերտից հայտնաբերված սպասքի այս տեսակի ձևակազմական հատկանիշների և դեկորատիվ հարդարանքի քննությունը լրացուցիչ փաստարկներ ընձեռեցին հաստատելու, որ մ.թ.ա. I - մ.թ. III դարերում այստեղ ապրել են քաղաքային կենցաղ վարող բնակիչներ, որոնք ունեցել են աշխույժ առևտրական և մշակութային հարաբերություններ թե՛ Հայաստանի և հարևան երկրների անտիկ քաղաքների, թե՛ իրանական կենտրոնների հետ:

Գրականություն

Գնունի Ա. 2014, Կերենը քաղաքակրթությունների խաչմերուկում մ.թ.ա. հազարամյակի երկրորդ քառորդում, «Հայագիտության հարցեր», գլխ. խմբ.՝ Ա. Սիմոնյան, թ. 2, Երևան, ԵՊՀ հրատ., էջ 149-167:

¹⁸ Демирханян 2010, 22.

¹⁹ Chairetakis 2018, 6.

²⁰ Chairetakis 2018, 6.

- Եգանյան Լ. 2010, Շիրակի անտիկ դամբարանադաշտերը, Շիրակի հնագիտական և պատմաազգագրական ուսումնասիրություններ, N 1, Երևան-Գյումրի, «Գիտություն», 224 էջ:
- Խաչատրյան Ժ. 1981, Արտաշատ II, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 200 էջ+XXXII աղ.
- Խաչատրյան Ժ., Կանեցյան Ա. 1974, Արտաշատի VIII բլրի շերտագրությունը, Լրաբեր հասարակական գիտությունների N 9, Երևան, էջ 76-91:
- Խաչատրյան Հ. 2002, Անտիկ շրջանի խոհանոցային խեցեղենի գործառական որոշ խնդիրների շուրջ, ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ», Գյումրի, հ. V, էջ 104:
- Կարապետյան Ի. 1971, Մ.թ.ա. VI-III դարերի վաղ հայկական թասերի մի խումբ, Պատմաբանասիրական հանդես, N 3, Երևան, էջ 276-280:
- Կարապետյան Ի. 1979, Կարճաղբյուրի պեղումները 1975-78 թթ., Պատմաբանասիրական հանդես, N 3, Երևան, էջ 276-280:
- Կարապետյան Ի. 2003, Հայաստանի նյութական մշակույթը մ.թ.ա. VI-IV դդ., հ. 19, Երևան, «Գիտություն», 110 էջ+55 աղ.:
- Կարապետյան Ի., Ենգիբարյան Ն. 2002, Քրմի կնիքով թաղում Արգիշտիխինիլից, Բանբեր Երևանի Համալսարանի, N 2 (107), Երևան, էջ 218-225:
- Պարսամյան Ա. 2015, Երվանդաշատի խեցեղենը ըստ 2007 թ. պեղումների նյութերի, «Անտառ ծննդոց» հոդվածների ժողովածու, խմբագրական կազմ է. Մինասյան, Հ. Պետրոսյան և այլք, Երևան, ԵՊՀ հրատ., էջ 91-116:
- Սիմոնյան Հ., Սանամյան Հ., Գնունի Ա. 2007, Արցախի և ազատագրված տարածքների 1990-2005 թթ. հնագիտական հետազոտությունների հիմնական արդյունքները, ցուցահանդեսի ցանկ, Երևան, «Հուշարձան», 44 էջ:
- Տիրացյան Գ. 1974, Արմավիրի 1973 թ. պեղումների նյութերից, նախնական հաղորդում, Պատմաբանասիրական հանդես, N 3, Երևան, էջ 175:
- Քոչարյան Գ. 1991, Դվինը Անտիկ դարաշրջանում, Հնագիտական պեղումները Հայաստանում, հ. 22, Երևան, ՀԳԱ հրատ., 114 էջ+XXIX աղյուսակ:
- Օհանյան Հ. 1989, Շամիրամի անտիկ ժամանակաշրջանի բնակավայրի խեցեղենը (1981-1987 թթ. պեղումներ), Բանբեր Երևանի Համալսարանի, N 2, Երևան, էջ 208-221:
- Алиев Т., Бабаев Ф., Гусейнова Т. 2011, Об исследованиях на городище Галатепе, Археологические исследования в Азербайджане, 2010, ИАЭ НАН А, Баку, с. 179-185 (на азерб. языке, резюме на рус.).
- Алиев Т., Бабаев Ф., Гусейнова Т., Алиева Г., Аббасов В., Алиев В. 2012, Исследования в античном албанском городище и некрополе Галатепе, Археологические исследования в Азербайджане, 2011, ИАЭ НАН А, Баку, с. 226-234 (на азерб. языке, резюме на рус.).

- Аракелян Б. 1969, Результаты изучения древнего Армавира, Историко-филологический журнал АН Армянской ССР, N 4, с. 157-174.
- Демирханян А. 2010, Северо-восток Еревана (II в. до н.э – I в. н.э), Ереван, «Гитутюн», 140 с.
- Исмизаде О. 1965, Раскопки холма Кара-Тепе в Мильской степи (1954-1958 гг.), Материалы и исследования по археологии СССР, N 125, Москва-Ленинград, «Наука», с. 195-228.
- Казиев С. 1960, Археологические раскопки Мингечаура. Альбом кувшинных погребений, Баку, изд. АН Азерб. ССР, 27 с.+44 таблицы.
- Куфтин Б. 1944, Урартский «колумбарий» у подошвы Арарата и Куро-Аракский энеолит, Вестник Гос. музея Грузии, Тбилиси, т. XIII-B, с. 1-172.
- Османов Ф. 2006, История и культура Кавказской Албании, IV в. до н.э. – III в. н.э. (на основании археологических материалов), Баку, «Тахсил», 210 с.
- Пиотровский Б. 1950, Кармир Блур I, Результаты раскопок 1939-1949, Археологические раскопки в Армении, АН Арм. ССР, N 1, Ереван, 40 с.+16 таблиц.
- Тирацян Г. 1968, Урарту и Армения: к вопросу преемственности материальной культуры, Вестник общественных наук Ереван, N 2, с. 17-30.
- Тирацян Г. 1988, Культура древней Армении, VI в до н.э.-III н.э., Ереван, АН Арм. ССР, 204 с.
- Chairetakis Y. 2018, Notes on a Hellenistic Milk Pail, Journal of Hellenistic Pottery and Material Culture, Archaeopress, Berlin, vol. 3, p. 3-8.
- Matiasvili N. 2000, Die kultische Architektur in der Kolchis in hellenistischer Zeit, Archaeologische Mitteilungen aus Iran und Turan 2000, Bd. 32, S. 159-175.
- Mellink M. 1968, Archaeology in Asia Minor, American Journal of Archaeology, vol. 72, no. 2, p. 125-147.

ԱՐՅԱՆԻ ՏԻԳՐԱՆԱԿԵՐՏԻ ԱՆՏԻԿ ԹԱՍԵՐԻ ՁԵՎԱԿԱԶՄԱԿԱՆ-ՏԻՊԱԲԱՆԱԿԱՆ ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ

Արմինե Գաբրիելյան

Ամփոփում

Տիգրանակերտի մ.թ.ա. I - մ.թ. III դարերով թվագրվող անտիկ խեցեղենն աչքի է ընկնում ձևակազմական և գործառույթային բազմազանությամբ, որի մեջ ուրույն տեղ են զբաղեցնում իբրև սպասք օգտագործվող անոթները: Անտիկ խեցեղենի սպասքի ամենահաճախ հանդիպող մի տեսակ՝ թասերը,

ամբողջական և բեկորային նմուշներով հայտնաբերվում են Տիգրանակերտի Ամրացված և քաղաքային թաղամասերի անտիկ շերտերից: Դրանք հարթ նստուկով, հատակից դեպի վեր լայնացող կողերով բաց անոթներ են, որոնք, բազմաքանակությամբ հանդերձ, ներկայանում են ձևակազմական կայունությամբ՝ հիմնականում տարբերվելով պսակի ձևով: Տիգրանակերտից հայտնաբերված թասերի ձևակազմական հատկանիշների և դեկորատիվ հարդարանքի քննությունը լրացուցիչ փաստարկներ ընձեռեցին հաստատելու, որ անտիկ շրջանում այստեղ ապրել են քաղաքային կենցաղ վարող բնակիչներ, որոնք ունեցել են աշխույժ առևտրական և մշակութային հարաբերություններ թե՛ Հայաստանի և հարևան երկրների անտիկ քաղաքների, թե՛ իրանական կենտրոնների հետ:

Բանալի բառեր՝ Արցախի Տիգրանակերտ, Ուտիք, Կուրի աջափնյակ, անտիկ խեցեղեն, սպասք, թասեր, ծորակավոր անոթ:

МОРФОЛОГО-ТИПОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ МИСОК ИЗ АРЦАХСКОГО ТИГРАНАКЕРТА

Армине Габриелян

Резюме

Античная керамика из Тигранакерта, датируемая I в. до н.э. – III в. н.э., отличается многообразием форм и функциональностью. В ней особое место занимает столовая посуда. Наиболее часто встречающейся ее разновидностью являются миски, которые были найдены как в цитадели, так и в жилых кварталах античного Тигранакерта. Эта посуда открытого типа имеет плоское днище с расширяющимися кверху стенками. Представленные большим количеством миски Тигранакерта имеют морфологическое постоянство, меняется лишь один элемент – форма венчика. Тщательный анализ морфологических особенностей и художественного оформления мисок позволяет заключить, что население Тигранакерта I в. до н.э. – III в. н.э. было представлено городскими жителями, которые поддерживали активные торговые и культурные отношения как с другими античными городами Армении и соседних областей, так и с иранскими центрами.

Ключевые слова – Арцахский Тигранакерт, Утик, правобережье Куры, античная керамика, столовая посуда, миски, сосуд со сливом.

**MORPHOLOGICAL AND TYPOLOGICAL ANALYSIS OF THE BOWLS FROM
TIGRANAKERT OF ARTSAKH**

Armine Gabrielyan

Abstract

The ceramics of the Classical period revealed from Tigranakert of Artsakh dating back to the I century BC – III century AD is presented in this article in wide morphological and functional variability. In the ceramic complex of Tigranakert there is a separate group of pottery that was used as tableware. In this paper we revise one of the most common types of this cookware – the bowls. The bowls were discovered within the layers of the Classical period both in the citadel area, and in the living quarters. This kind of ware has flat bottom and widening upwards body. The bowls of Tigranakert presented by a rich collection are morphologically similar and slightly differ only in their rim shapes. According to the studies of morphological peculiarities and aesthetic treatment of the bowls revealed from Tigranakert of Artsakh, we can venture a hypothesis that in the I century BC – III century AD its population was presented by urban-dwellers who had cultural relations and led an active trade not only with other cities of Armenia and neighboring countries of the Greco-Roman world, but also with Iranian centers.

Key words – Tigranakert of Artsakh, Utik, the right bank of the Kura river, pottery of the Classical period, tableware, bowls, spouted vessel.